

شیکردنه وهی کۆمه‌لگای مه‌دهنی له ههریمی کوردستان به پپی تیورییه‌کانی هابرماس و ئانتۆنی گیدینز

ID No. 2378

(PP 30 - 42)

<https://doi.org/10.21271/zjhs.23.2.3>

صالح عمر عیسی نیهاد خضر حسن

کۆلیژی زانسته سیاسیه‌کانی / زانکۆی صلاح‌الدین-هه‌ولێر

salihomarissa@yahoo.com

وه‌گرتن : 2018/07/10

په‌سندکردن : 2018/12/18

بلاوکردنه‌وه : 2019/04/20

پوخته

تیروانی زال له‌سه‌ر رای گشتی ههریمی کوردستان سه‌بارهت به کۆمه‌لگای مه‌دهنی ته‌وه‌یه که ده‌بیته له دژی ده‌ولهت بیته، ته‌مه‌ش له ژیر کاریگه‌ری ته‌فکاری مارکسیستی دایه، کارل مارکس باوه‌ری به‌وه هه‌بوو که به گشتی ده‌ولهت له ژیر ده‌ستی چینی سه‌رمایه‌داری کۆمه‌لگا دایه که چینی هه‌زاری کۆمه‌لگا ده‌چه‌وسپێته‌وه و بۆیه ده‌بیته که له کۆتاییدا ده‌ولهت له‌ناو بجیت، به‌لام له‌م توێژینه‌وه‌یه‌دا هه‌ولدراره که که‌لک له تیوری دوو زانی هه‌واچه‌رخ هابرماس و ئانتۆنی گیدینز وه‌ر بگيریت، به شپوه‌یه‌ک که کۆمه‌لگای مه‌دهنی و ده‌ولهت هه‌ر دووکیان ده‌توانن چاودێری یه‌کتر، هه‌واکاری و دیا‌لوگ له‌گه‌ل یه‌کتر بکه‌ن، بۆ ته‌وه‌ی کۆمه‌لگای ههریمی کوردستان بتوانیت له هه‌موو بواریک گه‌شه بکات.

پیشه‌کی

کۆمه‌لگای مه‌دهنی، میژوو‌یه‌کی به‌ درێژایی شارستانیته‌تی مرۆفایه‌تی هه‌یه، به‌لام له‌ فۆناغه جیا‌وازه‌کان به شپوازی جیا‌جا ده‌رکه‌وتوه و پیناسه‌ی جۆرا‌وجۆری بۆکراوه. هه‌روه‌ها به‌ یه‌کیک له‌ چه‌مکه گرنه‌گه‌کانی ئیو کایه‌ی فکری و فه‌لسه‌فی داده‌نریت.

کۆمه‌لگای مه‌دهنی به‌ کۆبوونه‌وه‌ی مرۆفه‌کان مانا په‌یدا ده‌کات هه‌ر بۆیه‌شه که پیناسه‌ی په‌یوه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان ده‌کات. کۆمه‌لگای مه‌دهنی، کۆمه‌لگایه‌کی فره‌ لایه‌ن و هه‌مه‌ره‌نگ و پیک هاتوه‌ له‌ چه‌ندین گروپ و چینه‌کان که په‌یوه‌ندییان له‌ گه‌ل یه‌کتر هه‌یه، ته‌م پیکه‌وه ژیا‌نه به‌ره‌می مه‌ده‌نیته‌ و گه‌شه‌کردنی شارستانیته‌ته. هه‌ولاتی بوون خالی سه‌ره‌کیه له‌ کۆمه‌لگای مه‌دهنی به‌و مانایه‌ی مرۆف به‌ ئامرازی ته‌وه‌ی که سه‌ر به‌ گروپیکه له‌ گروپه‌کان به‌ به‌شیک له‌ کۆمه‌لگای مه‌دهنی داده‌نریت. کۆمه‌لگای مه‌دهنی و دامه‌زراوه‌کانی (گروپه‌کانی فشار، دامه‌زراوه‌کان، سه‌ندیکان و هتد) به‌ هه‌چ شپوه‌یه‌ک له‌ به‌ره‌ی دژایه‌تی کردنی ده‌ولهت دا نین به‌لکو ته‌وا‌وه‌ری ده‌وله‌تن. هه‌روه‌ها کۆمه‌لگای مه‌دهنی به‌ هه‌چ شپوه‌یه‌ک ده‌ولهت نیه به‌لکو به‌ پانتایی گشتی داده‌نریت به‌ جۆریک که به‌ نا‌و‌بزیوان و سه‌ربه‌خۆ داده‌نریت له‌ ئیوان تا‌که‌کان و ده‌سه‌لاتی سیاسی.

له‌ فه‌لسه‌فه‌ی سیاسی کۆن به‌ تاییه‌ت له‌ ناو تیورییه‌کانی مۆتسکیۆ به‌ دوا‌وه دابه‌ش کردنی ده‌سه‌لات به‌ سه‌ر ده‌سه‌لاته‌کانی جیبه‌جی کردن، یاسادانان و ده‌سه‌لاتی دادوه‌ری به‌ مانای دیمۆکراسی بوونی ده‌وله‌ته‌کان داده‌نرا، به‌لام له‌ ناو فه‌لسه‌فه‌ی سیاسی نوێ دا بو ته‌وه‌ی که ده‌وله‌تیک دیمۆکراسی بیته به‌ پینچه‌وانه‌ی فه‌لسه‌فه‌ی کۆن زیاتر گرنگی به‌ به‌هێزتر بوونی کۆمه‌لگای مه‌دهنی ده‌دریت.

له‌ روانه‌گی فه‌لسه‌فه‌ی سیاسی باسه‌کانی کۆمه‌لگای مه‌دهنی له‌ ناو تیورییه‌کانی هه‌یگل، ئالکسی دی توکویل، یۆرگن هابرماس، ئانتۆنی گیدینز، ته‌تۆنیۆ گرامشی، هانا ئارینت، پۆست مۆدێرنیسته‌کان، نیو مارکسیسته‌کان و هتد باس کراوه، به‌لام هه‌ر یه‌کیک له‌مانه تیروانییه‌کی جیا‌وازیان له‌سه‌ر بابه‌ته‌که له‌ گه‌ل یه‌کتر هه‌یه.

گرنگی ته‌م توێژینه‌وه‌یه له‌وه دایه که کۆمه‌لگای مه‌دهنی رۆلی ئیجابی له‌ ده‌سته‌به‌ر کردنی سه‌قامگیری سیاسی، کۆمه‌لایه‌تی و گه‌شه‌کردنی کۆمه‌لگا هه‌یه. ئامانج له‌م توێژینه‌وه‌یه بریتیه له‌وه‌ی که به‌ شپوه‌یه‌کی زانستی و وورد تیشک بخریته سه‌ر بارودۆخی کۆمه‌لگای مه‌دهنی له‌ ههریمی کوردستان و ته‌و فاکته‌رانه‌ی که کاریگه‌ریان له‌سه‌ر هه‌یه. پرسپاری توێژینه‌وه‌ ته‌وه‌یه ئایا

ریکخراوه کانی کۆمه لگای مهدهنی و حکومهت له ههریمی کوردستان دهتوانن هاوکاری و یارمهتی به کتر بدهن؟ ئەم گریمانەپەش بۆ ئەم توێژینەوهیە دانراوه، له بهر گۆرانکارییه کانی که له ههریمی کوردستان رووباندراوه بووینە هۆی ئەوهی که ژمارەری ریکخراوه کانی کۆمه لگای مهدهنی له ناو ههریمی کوردستان به شیوهیهکی خیرا زیاد بکریت، به جوړیک که هیچ حزیک یا خود حکومهت به ته نیا نه توانیت دهسه لاتی به سهر هه موو ریکخراوه کانی کۆمه لگای مهدهنی هه بیته ئەمهش کاریگهری له سهر چالاکتر بوونی کۆمه لگای مهدهنی هه بووه که به هاوکاری و یارمهتیدانی حکومهت و کۆمه لگای مهدهنی له گه ل به کتر ده توانیبت کاریگهری ئیجابی له سهر گه شه کردنی کۆمه لگای ههریمی کوردستان هه بیته.

میتۆدی شیکاری ناوه روک له و توێژینەوهیە به کار هاتوو. شیکردنهوهی داتا کانی به شیوهی میتۆدی چۆنیتهی (المنهج کیفی) ئەنجام دراوه. ئەم توێژینەوهیە هه ولی داوه که تیکه لیک له تیوری ئاتۆنی گیدینز و یۆرگن هابرماس سه بارهت به کۆمه لگای مهدهنی وه رگریت و به پێی ئەو خۆیندنهوه بۆ باروودۆخی کۆمه لگای مهدهنی له ههریمی کوردستان بکات که له گه ل تیوری کۆمۆنیسته کان و زۆر له زانییه کانی تر سه بارهت به کۆمه لگای مهدهنی جیاوازی هه به.

1_ چوارچۆیهی هزری گه شه کردنی چه مکی کۆمه لگای مهدهنی

کۆمه لگای مهدهنی چه مکی گرنگی ئیو کابهی فیکری، فه لسه فی، سیاسیه و به رهه می ئەو چالاک، گۆرانکاری، هه ول و تیکۆشانییه که هزری سیاسیه نوێ له سه ده کانی شانزده و هه فده دا رابه له گه شه کانی کیشا، به تایبهت له لایه ن بیرمه ندانی گریبه سته کۆمه لایه تی و هزر فانه لیب راله کان. چه مکی کۆمه لگای مهدهنی زۆر روون نیه و مانای جیاواز هه لده گریت. به تیه ر بوونی کات ئەم چه مکه توانی کۆمه لیک تیکه یشتنی تر به ده ست به ئینتیت به تایبهت له گه ل پشکه وتی چه مکی ده ولت و وه رچه رخانه کانی سیسته می نوێ جیهانی، کاریگه ریه کانی به جیهانییوون، شو رشی گه یانندن و بالاده سته زانیاریگه ری و هتد. یه کگرتوویی ئیوان ئەندامه کان له سهر بنه مایه کی خۆبه خشانه به فاکته ریکی گرنگی کۆمه لگای مهدهنی داده نریت. که واته کارکردن له سهر بنه مایه کی ئاره زوومه ندانه و به ویستی خۆیان له پینا و ئامانجیکی هاوبه ش کرۆکی په یوه ندی ئیوان ئەندامانی کۆمه لگای مهدهنی، نه ئەو په یوه ندییه ی وه ک چۆن له ناو هۆزیک، خیلک یا خود ناوچه یه که وه له سهر بنه مای په یوه ندییه کی خۆین و ده مار و ره سه نی کۆنه وه دروست ده بیته که تیدا تاکه کان مه حکومن به و په یوه ندییه (Harmsen, 2008, p. 37).

1_1 یۆرگن هابرماس دیالۆگ له پانتایی گشتی و ته نه ا ریکه ی ده رباز بوون له قه یران

هابرماس له ئاماژه دان و شیکردنه وهی چه مکی پانتایی گشتی ده لیت پانتایی گشتی قه له مره ویکه له ژبانی کۆمه لایه تی ئیمه که تیدا به توانیبت پای گشتی پیک به ئیریت. به شیوهیه کی بنه رتهی ده بیته ته وای هاو لاتیان هه لی کارکردن و ده ست گه یشتنیان هه بیته به پانتایی گشتی. له ئەنجامی هه ر دیالۆگیک که له ئیوان ئەو که سایه تیه تایه تانه (Private Person) که له ده وری به کتر کۆده بنه وه گشت (Public) پیک دیت که له راستیدا به شیک له پانتایی گشتی دیته ئاراوه. (حسینعلی نوزری، ۱۳۸۱، ص. ۲۶۶)

هابرماس پێی وایه باشتترین جوړی پانتایی گشتی له سه ده ی هه ژده هه بوو که له فاوه خانه کان و هۆله کان پیک هاتبوو. تیدا تاکه کان به مه به سته دیالۆگیکی ئاشکرا له ده وری به کتر کۆ ده بوونه وه. (عالم، پاشا کاسین، ۱۳۹۰، صص ۱۶۰_۱۶۱) ئەو هاو لاتیانه له ئاستی تاکي پروفیشنال و که سانی خاوه ن دامه زراوه کانی ئابووری نه بوون که کار بۆ به رپوه بردنی کاره تایه تیه کانیان بکه ن و سهر به بیروکراتیه تی ده ولتیش نه بوون که ملکه چی یاسا و ریسای ده ولته تی بن. به گشتی تاکه کان ته نه ا کاتیک ده توانن بۆ به رزه وه ندی گشتی خه لک له کۆمه لگا کار بکه ن که دوور بن له هه ر گوشاریک، ئەمه ش کاتیک دیته ئاراوه که گره نتی کۆر و کۆبوونه وه بۆ هه موان هه بیته. (حسینعلی نوزری، صص ۲۶۶_۲۶۷)

هه رچه نده چه مکی کۆمه لگای مهدهنی لای هابرماس جوړی له جیاوازی پتوه دیاره له گه ل پانتایی گشتی که باسی ده کات به لمر له گه ل ئەوه شدا زۆریه ی ئەو بونیاد و ده زگاپانه ی که له پانتایه گه شه که ی هابرماس باس ده کرین له چه مکی کۆمه لگای مهدهنی جینگایان ده بیته وه. له راستیدا، چه مکی کۆمه لگای مهدهنی بۆ تیکه یشتنی دیدگای هابرماس سه بارهت به پانتایی گشتی زۆر گرنکه. به بروای هابرماس کۆمه لگای مهدهنی به مانای بازاریکی تایه تی جیا له ده ولته که له سه ده کانی هه فده و هه ژده م وه کو پانتاییه کی تاکي سه ربه خو گه شه ی سه ند و له به رامبه ر ده ولت وه ستایه وه. ئابووری بازاری سه رمایه داری بنه مای کۆمه لگای مهدهنی بوو. کۆمه لگای مهدهنی له بنه رته دا وه کو دیارده یه ک له به رامبه ر ده ولت هاته کایه وه که مه به ست لپی پاریزگاری کردن بوو له ویسته

تایه تییه کان. هه ربۆیه له سه ره تادا کۆمه لگای مه ده نی مانابه کی ئابووری و تایه تی هه بوو. له کاتیکدا پانتایی گشتی دیارده یه کی سیاسی و کۆمه لایه تییه. (انصاری، ۱۳۸۴، صص ۲۲۸_۲۲۹)

له م سه رده مه ی ئیستادا کاره کته ره کان و توخمه کانی کۆمه لگای مه ده نی گۆرانکاری به سه ردا هاتوو، به جۆریک که نزیکه ی ته وای ئه و ریکخراو و بزوو ته وانه (Volunteer) ده گرته وه که له ده ره وه ی ده سه لات و هه ژمونی ده ولته تن. به پڕوای هابرماس ریکخراوه ناحکومیه کان (NGO)، بزوو ته وه کۆمه لایه تییه کان، سه ندیکا، کلێسا، یانه کانی یاری، کۆمه له خزمه تگوزارییه کان و گروپه کانی به رژه وه ندی گشتی ئه مانه هه موویان به شیکن له کۆمه لگای مه ده نی (Dryzek, 2006, pp. 369_370) که واته ئه م کاره کته رانه ی ئامازه مان پیکرد له مه فهومی ئیستای چه مکی کۆمه لگای مه ده نی جیگایان ده بیته وه له کاتیکدا هه ندی له م کاره کته رانه ده چوو نه ناو پانتایی گشتی هابرماس وه. به گشتی هابرماس پانتایی گشتی به قه له مپه ویک له نیوان ده ولت و کۆمه لگای مه ده نی (پانتایی تایه تی) داده نیته. به پڕوای هابرماس کۆمه لگای مه ده نی و خیزان هه ر دووکیان ده که ونه ناو پانتایی تایه تییه وه که کۆمه لگای مه ده نی تییدا قه له مپه ویکه له ئالوگۆری کال و ئابووری. به بۆچوونی هابرماس پانتایی گشتی چه ند تایه تمه ندییه کی هه یه که بریتین:

ا- له پانتایی گشتی عه قلانیه تی ره خنه یی دادوه ری کۆتاییه سه باره ت به هه ر پرسیک نه ک ناسنامه ی قسه که ر.

ب- گفتوگۆ له م پانتاییه حاله تیکی کیشه گیری (Problemmatization) هه یه واته هه ر پرسیک جه ده ل و مشتومر هه لده گرته که په یوه ندییه کی زۆری هه یه له گه ل چه مکی به رژه وه ندی گشتی یاخود ویستی گشتی.

ج- پانتایی گشتی گشتگیره (Inclusive)، واته هه موو تاکیک هه لومه رچی به شداری و ده ست پێراگه شتینان هه یه سه ره پای جیاواری بۆچوون و پایه کانیان. (انصاری، ۱۳۸۴، صص ۲۳۲_۲۳۴)

به و پێیه به پڕوای هابرماس دیالوگ به جه وه ره ی پانتایی گشتی داده نرته و هه ر پرسیک له کۆمه لگا پێویستی به دیالوگیکی عه قلانی ره خنه ییه که بخرته به ر باس. هابرماس پێی وایه پانتایی گشتی پانتایی عه قلانییه، حه قیقه ت ساز و دۆزه ره وه ی راستیه کانه و قه له مپه وی هزر، دیالوگ، لۆجیک، مشتومر و که لامه. به پێچه وانه ی زاناکانی تری قوتابخانه ی فرانکفورت، هابرماس پێی وایه که هیشتا ریکه یه ک بۆ ده ربازبوون هه یه پێویسته که ئیمه گرنگی به عه قلانیه تی لیکگه یشتن (ته فاهمی) به دین و باوه ری وایه مۆدیرنیته پڕۆژه ییه کی ناته واره که به هۆی هه ژمونی ده سه لات و پاره له ریکای ئایدۆلۆژی رۆلی مروفه کان که مپه نگی بووه. (عالم، پاشا کاسین ۱۳۹۰، ص ۱۵۴)

به پڕوای هابرماس به هۆی زالبوونی عه قلانیه تی ئامرازی به سه ر کۆمه لگاکانی رۆژئاوا ئیتر ناکرته ئۆمیدیکی زۆر به دیمۆکراسیه تی رۆژئاوا بکه ین مه گه ر ته نیا ئه وه نه ییت که عه قلانیه تی ئامرازی بگۆرین بۆ عه قلانیه تی لیکگه یشتن. (سمیعی اصفهانی، میرالی، ۱۳۹۳، ص ۴۸) هابرماس به ئه فراندن و به ودان به تیۆری کرداری گه یاندنکاری (Communication Action) له هه ولی زیندوو کردنه وه ی پانتایی گشتیه. ئه م تیۆریه بانه مایه کی کۆمه لایه تی هه یه که تاک تییدا بۆ لیکتیگه یشتن و ریکه وتن جگه له عه قلانیه تی لۆجیکی ره خنه گری هه یج جۆره چه کیکی تری نیه. به ده ست تپه وردانی ده سه لات و حزه کان پانتایی گشتی لاواز ده ییت و پاشه کسه ی دیمۆکراسی لیده که ویتته وه. (عالم، پاشا کاسین، ۱۳۹۰، صص ۱۶۶_۱۶۷)

له کاتیکدا ئازادی پاده برپین و کۆبوونه وه مه رچی سه ره کین بۆ هه بوونی پانتایی گشتی به هیز به لام ئه مانه ش به س نین هه روه ها گه ره تیه ده ستوورییه بانه ره تییه کان به ته نیا ناتوانن پارێزگاری له پانتایی گشتی و کۆمه لگای مه ده نی بکه ن له گۆرانکارییه کانی پیکهاته یی. به و پێیه ئه وه ئه ندامانی کۆمه لگای مه ده نین (نه ک ده ولت) به رپرسیاره تی به رده وام بوونی پانتایی گشتی دیمۆکراتی چالاک ده که ن. (Dryzek, 2006, p. 370) هابرماس جه ختی سه ره کی له سه ر دیالوگی ره خنه ئامیزه که به جه وه ره ی تیۆری کرداری گه یاندن داده نرته، تییدا تاکه کان له گه ل یه کتر ده که ونه گفتوگۆیه کی ره خنه گرانه و کیشه کانیان چاره سه ر ده که ن. ئه م گفتوگۆیه هه م له نیوان تاکه کان و هه م تاک و ده ولت رووده دن به شیوه یه کی ئازاد و دوور له هه ر گوشاریک. له کۆتاییدا وه کو ئامرازیکی کاریگه ر خۆی ده نوێنی له هه مبه ر به عه قلانی کردنی کردار و ره فتاری ده ولت. (کریاسیان، ۲۰۱۶)

گروپه جۆراو جۆره کان کاریگه ری خۆیان له سه ر سیاسه ت و ئابووری هه یه بۆ نمونه کاتیک ریکخراویکی ژینگه پارێزی هه ول ده دات کاریگه ری بکاته سه ر ده سه لات و هه ول بۆ دروست کردنی راپه کی گشتی سه باره ت به و پراسانه ی که گرنگن بۆ پرسه ژینگه ییه کان بدات، ئه م هه ولدانه خۆی له خۆیدا هاندانی په گه کانی به شداری سیاسیه و په ره پیدانی فۆرمی نوێ و داھینه رانه یه له ئیکهه لکیشانی پرسه کان و فراوان کردنی کۆربه ندی گشتی تایه تی به دیالوگ و راویژ کردن. (Dryzek, 2006, p. 370) به پڕوای هابرماس به شداری کردنی خۆبه خشانه (Voluntary) پانتایی گشتی ده گه شیته وه، هه روه ها بزوو ته وه کۆمه لایه نیوه کان داھینه رترین و نوێخووترین کاره کته رن له پانتایی گشتیدا. ئه م بزوو ته وانه فشار ده خه نه سه ر حکومه ت تاکو وه لایمه ده نگه

نوڧيه كان و داخوازيه كانى خه لك بده نه وه. به و پيه نه م بزوتنه وانه بالانسىك دروست ده كه ن له نيوان كۆمه لگاي مه ده نى وه ك لايه نى نه ياربوونى ده ولت له لايه ك و كۆمه لگاي مه ده نى وه ك پالپشتيكارى ده ولت له لايه كيتره وه. (Ibid, p. 370)

۲_۱ تانتونى گيدىنز و هاوكارى ده ولت بۇ كۆمه لگاي مه ده نى

گيدىنز يه كيك له به رگرىكارانى مۇدېرنىته يه كه كارىگه رى فكرى له سهر ئاستى جيهانى هه يه و گرنگى به كۆمه لگاي مه ده نىش ده دات، كه له ناو په رتۆكى ريگاي سىپه ميشدا باسى له سهر ده كات. گيدىنز له و باوه ربه دايه كه وا ليبراليزم و سؤسياليزم توانايى نه وه يان نيه كه به ته واوى بتوانن نياز و پتويستيه كانى مرۇڧايه تى دايين بكه ن. بويه له م رۇژگارهدا وا ده رده كه وي ت كه وا هزره سىاسيه كان توانايى ئيلهام به خشى خويان و سه ركرده سىاسيه كان توانايى ريپه رايه تى كردنيان له ده ست داوه. نيگه رانيه كان سه باره ت به داروخانى پيوهر و به ها نه خلاقيه كان، ليكترازان و زيادبوونى بوشاي نيوان ده ولمه مند و هه ژار و فشاره ده روونيه كان كارىگه رى يه كجار نيگه تيشى به سه ر كۆمه لگا به جى هپشتوه. ده كرپ ت بلين كه كۆمه لگاي مرۇڧايه تى به خويه وه سه رقال كردوه. (كرىمى، ۲۰۱۰، ص ۱۸)

زاناي سىاسى (كوهين) يش سه باره ت به پرسه كانى سه ره وه پىي وايه كه پخ ده چپت ده ولت-نه ته وه ناكام بيت له به رده م زۇرپك له و پرسانه و ناتوانى به و نه ركانه هه لسخ نه گه ر يارمه تى و نيوه ندگيرى كۆمه لانى ناكومى له گه لدا نه بيت. هه ره وه گيدىنزيش له و باوه ربه دايه كه ده ولت ده تواتيت ده ست پيشخه رى نه وه بكات كه له هه ندئ ده سه لاته كانى به رپوه بردن و ته نانه ت له دروست كردنى بريارش چاوپوشى بكات كه نه م بۇچوونه ش به دل ريگاي سىپه مى گيدىنز داده نرپت. (Dryzek, 2006, pp.374_375) به و پيه به بۇچوونى گيدىنز پتويسته جورپك له به شدارى و كار كردن له نيوان كۆمه لگاي مه ده نى و ده ولت هه بيت بۇ نه وه ي بتوانرپت به سه ر نه و كيشانه دا زال بن.

گيدىنز له په رتۆكى ريگاي سىپه مدا ئامازه بۇ نه وه ده كات كه دروست كردنى كۆمه لگايه كى مه ده نى به هپز و چالاك يه ك له سىاسه ته كانى سه ره كى ريگاي سىپه مه. گيدىنز ده لپت بۇ چاره سه ر كردنى نه م كيشانه پتويسته ده ولت و كۆمه لگاي مه ده نى به شداريان له كاره كانى يه كتردا هه بيت. هه ريه ك يارمه تى كار كردنى يه كتر بكات و له هه مان كاتدا هه ريه ك بتواتيت نه وى تر كۆنترۆل بكات. (عيسى، ۲۰۱۱، ل. ۱۵-۱۶) گيدىنز باوه رى وايه سؤسياليزم وه كو دوكتوريىنىكى ئابوورى مردوه، به لام نه وه ي پتويسته بيكه ين نه وه يه كۆمه لگايه كى سه رمايه دارى هيو مانيستى (مرۇڧگه را) بئافرئينن كه دريژه پندهرى به هاكانى چه پگه را بيت وه كو يه كسانى، هه ستى يه كگرتووبى، پاراستنى لاوازه كان و ناساندنى رۇلى كاراي حكومه ت سه باره ت به ده سته به ر كردنى نه م نه ركانه. گيدىنز راي وايه "پتويسته ئيمه بالانسىك دروست بكه ين له نيوان سى دامه زراوه نه وانيش بازار، حكومه ت و كۆمه لگاي مه ده نى. نه گه ر هه ر يه كيك له وانه به هپز بيت نه وا نه وانى تر ناتوانن به رۇلى خويان هه لسن".

(<https://www.timeshighereducation.com>)

نه وه ي لپره دا ده رده كه وي ت نه وه يه ناكريپت بۇ چاره سه ر كردنى پرسه كانى وه ك داكشانى مه ده نى و زۇر بوونى تاوان و ليكترازانى خيزانى و كۆمه لايه تى ته نها پشت به لايه نيك به ستين. هه ره وك چۇن ناكريپت به رپرسياره تى نه م دوخه خراپه كه بوونى هه يه بده ينه پال ده ولته وه. هه ره وه ناكريپت وا بىر بكه ينه وه به ره ها كردن و گرنگيدانى زۇرى كۆمه لگاي مه ده نى ده كرپت نه م پرسانه چاره سه ر بكرين، به لكو حكومه ت ده تواتيت له گه ل كۆمه لگاي مه ده نى رۇلىكى نه رپتى بىينن. گيدىنز پىي وايه سه ره راي نه وه ي كۆمه لگاي مه ده نى ته ندروست به رگرى له تاكه كانى ده كات له به رامبه ر زۇردارى ده ولت له گه ل نه وه شدا ناتوانين به سه رچاويه كى بىن خه وشى دابنين به لكو كۆمه لگاي مه ده نى شارومه ندى بزپويش به ره مه دپتت، شارومه ندى بزپويش كه سائىكن كه وا كه لكاوه ژوى ماف و حاله ته ديمۇكراتيه كان ده كه ن. به و پيه ناتوانين كۆمه لگاي مه ده نىش به هپزىكى په سه ن و بىن مه ترسى دابنين. (گيدىنز، ۲۰۰۹، ل. ۹۸-۹۹)

گرنگيدان به پرسى كۆمه له لوكالپه كان (Local Communities) و چالاك كردنيان پتويستيه كى سه ره كيه. مه به ست له م كۆمه لانه ئامازه يه كه بۇ ئامرازىكى كردارى سه باره ت به به ره و پيشبردنى نوپوونه وه ي كۆمه لايه تى و مادى شار و شارۇچكه كانى هه رپمى كوردستان. گيدىنز ده لپت هپج جۇره سنوورپكى هه ميشه يى له نيوان ده ولت و كۆمه لگاي مه ده نى نيه به لكو به گوپره ي بارودۇخ هه ندئ كات پتويسته ده ولت زياتر شو ر بپته وه بۇ ئاسته مه ده نيه كه و هه ندئ جارپش به پتچه وانه وه. هاوكارى و يارمه تى ده ولت بۇ گروهه كانى لوكالى و ناوچه ي هه ژارنشيه كان پتويستره له ناوچه كانى تر و نه م يارمه تيانه ده رنه نجامى باشتريان ده بيت. (گيدىنز، ۱۳۷۸، ص ۹۰)

بە يىپە كرۆكى تيۇرى گىدېنز لە پەرتوكى رېنگاي سىيەم سەبارەت پەيوەندى كۆمەلگاي مەدەنى و دەولەت بريتە لەوہى يىويستە دەولەت ھاوکارى كۆمەلگاي مەدەنى بکات بە تايەت بۇ چىنەكانى ھەژار و ئەم ھاوکارىيە دەولەت بۇ چىنى ھەژار و نەدارەكانى كۆمەلگا دەيتتە يارمەتيدەرىك بۇيان بۇ ئەوہى ئەوانىش بتوانن رېكخراويان ھەيتت و بەشدارى لەو رېكخراوانە بکەن بۇ پاراستنى بەرژەوہندىيەكانيان، جيا لە ئەمە رېكخراوہکان و دەزگاکانى كۆمەلگاي مەدەنى تەنھا لە دەست كەسانى دەست رۇيشتوو و دەولەمەندى كۆمەلگا دەمىنيتتەوہ كە ئەوانىش تەنھا بۇ بەژەوہندى خۇيان كار دەكەن. ئەمەش دەيتتە ھۆى فراوان بوونى بۇشاي نيوان ھەژار و دەولەمەندەكان لە كۆمەلگا كە چەندان كىشەى تريشى بە دواى خۇيدا دەھيتت. بە پرواي گىدېنز چەپى نوي دەيتت گرنكى بەو چوار خالە گرنگە بدات:

ا- گەشەسەندن، كىيرىك و سەقامگىرى ئابوورى يىداويستى دادپەرورەرى ئابوورين.

ب- يەكسانى لە دەرفەتەكان، گرنگتەرە لە يەكسانى لە داھاتدا.

ج- كەم كىردنەوہى جياوازی نيوان چىنى خواروہ و ناوہند لە كەم كىردنەوہى جياوازی نيوان چىنى خواروہ و سەرەوہ گرنكى زياترى ھەيە.

د- زياتر گرنكى بدرېت بە ۱۰%ى چىنى سەرەوہى كۆمەلگا و سوود لە توانايىەكانيان وەرېگىرېت بۇ بەرزكردنەوہى ئاستى عدالەتى كۆمەلایەتى چىنى خواروہ. (گىدېنز، ۲۰۰۹، صص ۳۴_۳۵)

لېرەدا رېنگا چارەى گىدېنز لە ھەر دوو ئەندىشەى سياسى سۆسياليزم و لىبراليزم سەرچاوەى گرتووە، واتە نەك وەكو لىبرالەكان تەنھا جەخت لە سەر بازار و ئابوورى و نە وەك سۆسيالېستەكان كە تەنھا جەخت لە سەر پرسەكانى كۆمەلایەتى دەكات، بەلكو گىدېنز باوہرى بە بەشدارى و دەست ئىوہردانى دەولەت وەكو دەسەلتادارىكى باش ھەيە و يىي واہە كە بەم بەشدارىيە دەكرېت باروودۆخ و رەوشىكى باشتر بۇ ھاولاتيان دەستەبەر بكرىت و ھەرەوہا دەتوانرىت بەر بە پاونخوازى بازار بگىردىرېت. (كرىمى، ۲۰۱۰، ص ۱۸)

گىدېنز لە پەرتوكى (رېنگاي سىيەم)دا ئاماژە بۇ ئەوہ دەكات ھەندىك لەو جۆرە گرۇپە كۆنانەى كەوا لە كۆمەلگاکانى ولاتە يەكگرتووەكانى ئەمريكا و بەرىتانيا ھەبوون يەكانگىرى بەلېنى مەدەنى خۇيان لە دەستداوہ بەلام جۆرىكى تر لەو ھىز و گرۇپانە جىگيانى گرتۆتوہ. ئەم گرۇپانە سەرکەوتوترن لەوہى ھەندىك رەخنەيان لى دەگرن. ئەندامانى ئەم گرۇپانە زۆر بە توندى بە يەكترەوہ گرىدراون و كار بۇ بەرژەوہندى يەكتر دەكەن. تاكەكان لەم گرۇپانە ھەست بەوہ دەكەن كە لەو گرۇپانە گرنگان يىدەدرېت. ئەمە دەرخەرى ئەوہيە كۆمەلگاكەمان لە تاكى توندەرەو كە تەنيا بۇ خۆى كاربكات، پىك نەھاتوہ بەلكو دەكرېت پەيوەندىيەكى باش لە نيوان تاكەكان ھەيتت. (گىدېنز، ۱۳۷۸، ص 91)

ئەم گرۇپانە كار بۇ بەرژەوہندىيەكانيان دەكەن، دەكرېت ھەندى لەو گرۇپانە لە ئەندامى خۆبەخش پىك ھاتنە كە بىر گومان ئەمان گرنگىيەكى بەكجار زۆريان بۇ چالاکى كۆمەلگاي مەدەنى ھەيە. چونكە بەشدارى ئەم گرۇپانە جگە لە دەستەبەر كىردنى بەرژەوہندى ئەندامەكانيان خۆى لە خۇيدا دروست بوونى ھەماھەنگىە لە نيوان تاكەكانى كۆمەلگا و بەشداريان لە پرۆسەى سياسى و مەدەنى دەكرېت ھاوکارى دەولەت بۇ رېكخراوہكانى كۆمەلگاي مەدەنى خۆى لە پىدانى قەرزى بچوك بگىرتەوہ (سەرپراى كارناسانيان و رەخساندى ئەم دەرفەتە بۇيان لە رووى ياسايەوہ) بەم شىوہيە گىدېنز لەو باوہرە داہە رۆحى سۆسيال ديمۆكراسى نوي بريتە لەوہى حكومەتىكى باش ھەيتت كە لە بەرامبەر ھاولاتيان بەرپرسىار و ەلامگۆ بىت.

بۇيە حكومەت دەيتت ئامادەى ئەوہى ھەيتت كە يارمەتى ئەم جۆرە ھەولانە بدات و ھانى شىوازەكانى تىر بىرپار دروست كىردن لە خواروہ بۇ سەرەوہ بدات، بۇ نمونە؛ پرۆژەكانى بچوك وەكو ھاندانىك بۇ ئابوورى كارىگەرى زۆريان ھەيە. بەشىك لە چالاکىەكان دەكرېت بە گرۇپە لۆكالىەكان بسىزىدېت، بەلام زۆرىنەيان پىويستيان بەوہ ھەيە كە دەولەت چاودىرپان بکات. سنوورەكانى دەروہى ئەم گرۇپە لۆكالىانە لە كوئى كۆتايى پىدېت و پانتايى گشت دەست يىدەكات، ياخود تا چ ئەندازەبەك دەسەلتان دەيتت، كۆمەلەك پرسىارن كە دەولەت دەيتت داوہريان بکات و تەننەت دەولەت دەيتت لە بەرامبەر پىشلىكارىيەكانى تاكەكانى كۆمەلگاي مەدەنىش داوہرى بکات، واتە ناكرىت و نايىت دەولەت لە ناو كۆمەلگاي مەدەنى شىيىتەوہ. (ھمان منبع، ص ۹۷)

لە كۆتايىدا دەگەينە ئەو ئەنجامەى كە كۆمەلگاي مەدەنى لەم سەردەمەدا گرنكى تايەتتى خۆى ھەيە بەو پىيەى لە بوارى جۇراچۆر، تايەت بە گرتەكانى كۆمەلگا رۆل دەگىرېت. پىناسە و تيۇرى جيا لە لاينە بىرمەندانى سياسىيەوہ سەبارەت بەم پرسە خراونەتەرەو، ھەريەك و لە گۆشەنىگايەكى تايەت بە روانگەى خۆيەوہ سەيرى بابەتەكەى كىردوہ بەلام باشترين فۆرمى پەيوەندى نيوان

كۆمەلگاي مەدەنى و دەولەت بە پرواي ئېمە، ئەوئەبە كە جۆرېك لە ھەماھەنگى و ھاوکارى لە ئىوانيان ھەبېت نەوئەك لە بەرامبەر يەكتر بوەستنەوہ.

۲_ گۆزەر لە پەيوەندىيە كانى كۆمەلايەتى مىكانىكى بۇ ئۆرگانىكى

ئەمىل دوركھايىم زۆر بە وردى گۆرانكارىيە كانى كۆمەلگاي شىكردۆتەوہ، بە پرواي دوركھايىم كۆمەلگاي مرۇڧايەتى بە دوو قۇناغى سەرەكى تىپەرئوہ، واتە گەشەسەندى كۆمەلگاي لە قۇناغىكى سوونەتى بۇ قۇناغىكى مۇدېرن بووہ كە تىيدا كۆمەلېك گۆرانكارى بە سەر پەيوەندىيە كان و بۇنىدى كۆمەلگادا ھاتوہ. دوركھايىم لە پەرتۆكى خۇى بە ناوى (دابەش كەردنى كارى كۆمەلايەتى) ئاماژە بە دوو جۆرە پەيوەندىيە كانى كۆمەلايەتى مىكانىكى و ئۆرگانىكى دەكات. (نگاھ كىنيد بە: دوركىم، ۱۳۶۹) بە پرواي دوركھايىم تاكە كانى كۆمەلگاي كە پىشتيان بەستوہ بە پەيوەندى مىكانىكى، پەيوەندى خۇيان لەسەر بنەماى خزمایەتى، ەشېرەنگەرى، پېرەوى كەردن لە داب و نەرىتى كۆمەلگاي دادەئېن ھەرۋەھا گۆپراپەلى سەرۋكى خېلن و ملكەچى فەرمانە كانى دەبن، بەلام بە پېچەوانەوہ لە كۆمەلگاي پىشت بەستوہ بە پەيوەندى ئۆرگانىكى پەيوەندىيە كۆمەلايەتە كانى تاكە كانى كۆمەلگاي لە رېگاي كۆمەلە، سەندىكا، رېكخراوہ كان و پارنە سىياسىيە كان دەبېت. (جوادى ارجمند، عارفى، ۱۳۹۲، صص ۷۸_۷۹)

دابەش كەردنى كار دەبېتە ھۆى ئەوہى گۆرانكارى لە پەيوەندىيە كۆمەلايەتە كان دروست بېت و پەيوەندىيە كان لە حالەتى مىكانىكىوہ بەرەو حالەتى ئۆرگانىكى تىپەربن. لە ناو پەيوەندىيە كانى ئۆرگانىكىدا دامەزراوہى مەدەنى جۇراوچۆر دروست دەبن كە جىاوازن لە دامەزراوہ كانى سوونەتى. لېرە داىە كە كۆمەلگاي دووچارى پەرىشانى دەبېت بە ھۆى ئەوہى دامەزراوہ كانى نەرىتى كۆمەلگاي بەھاكانى خۇى لەدەست داوہ و گرنگيان نامىنېت و دامەزراوہ نوئىيە كانى مەدەنى ئۆرگانىكى دروست بوون كە لە سەرەتاي دروست بوون دان و پىنگەيان ھېشتا بەھىز نەبووہ لە ناو كۆمەلگادا. لەم حالەتەدا كۆمەلگاي نە رەفتار بە بەھاكانى دامەزراوہ كانى كۆنى كۆمەلگاي و نە رەفتار بە دامەزراوہ كانى نوئ دەكات. ئەمە دەبېتە ھۆكارى قەيران بەلام بە تىپەربوونى كات دامەزراوہ كانى مەدەنى نوئ لە ناو كۆمەلگاي جىگىر و بەھىز دەكرېن حالەتى پەرىشانى و قەيرانى كۆمەلگاي لە ناو دەچېت. (عىسى، ۲۰۱۱، ل. 35)

كۆمەلگاي كوردىش بەدەر نېە لەم گۆرانكارىيە، لە كۆمەلگاي كوردىدا كارىگەرى تاغا و بەگ و سەرۋك خېلەكان لە ئىستادا كەمپەنگ بووہ، ھەرۋەھا پەيوەندى كۆمەلايەتى ئىوان تاكە كانى كۆمەلگاي بە ھۆى قۇناغى گۆزەرى كۆمەلگاي كوردى لە مىكانىكى بۇ ئۆرگانىكى گۆرانكارىيان بەسەردا ھاتوہ، واتە پەيوەندىيە كان تەنھا لەسەر بنەماى خزمایەتى نېن بەلكو بە ھۆى پەيدا بوونى كۆمەلگاي دامەزراوہى وەكو پارت، سەندىكا، رېكخراوہ كان، زانكۆ، كۆمپانىكان و ھتد پەيوەندى خزمایەتى گۆراوہ بۇ پەيوەندى لە سەر بنەماى بەرژەوہندى ئۆرگانىكىيە.

لە گەل ئەمانەشدا دەكرېت بلىن كۆمەلگاي كوردستان لە حالەتېكى پەرىشانى و ئانۆمى داىە، چونكە بوئىادە كانى نەرىتى لە ھەلوەشاندەنەوہ دانە، بەلام بە تەواوى لە ناو نەچوہ لە گەل سەرھەلدانى بوئىادېكى نېمچە مۇدېرن كە ھېشتا پىنەگەبىشتوہ. ئەو پىكھانە كۆمەلايەتى-ئابوورىيە ھېشتا شېوہى كۆتابى خۇى وەرئەگرتوہ. ئەم بارودۆخە بۆتە ھۆى ئەوہى كە پىشكەوتى كۆمەلايەتى و سىياسى بە تەواوى لە كۆمەلگاي كوردستانى روو نەدات، واتە حالەتېكى ناكامى بە خۇيەوہ بېنېخ، نېمچە گەشەسەندى و بە تەواوى جىگىر نەبوونى ئەو دامەزراوہ مەدەنىيە بوونەتە ھۆى پەيدا بوونى كۆمەلگايەكى مەدەنى پچ نەگەبىشتوہ كە ئەمەش بە نۆرەى دەبېتە ھۆى دروست بوونى دېموكراسىيەكى ناتەندروست. (پەترۆس ئەلىياس، زوبەيدە، ۲۰۱۲، ل ۱۱۶) بەو مانايەى ھەرچەندە كۆمەلگاي مەدەنى بەھىزتر بېت ئەوا پروسەى بە دېموكراسى كەردنىش بەھىزتر دەبېت و بە پېچەوانەوہش راستە.

۳_ زەمىنەسازى ياسا پەسەندكراوہ كانى ھەرىمى كوردستان بۇ كۆمەلگاي مەدەنى

ھەموو سىستەمىكى دېموكراسى پىويستى بە دەستورېك ھەبە كە چوارچىوہەكى خوازراو بۇ دەولەتى دېموكراسى بۇنىات بىت، پىويستە دەستور جگە لە سنورى دەسەلاتەكان و ديارىكەردنى پەيوەندى ئىوان ھەر سچ دەسەلاتى ياسادانان، جىبەجىكردن و دادوہرى، مافە مەدەنى و سىياسىيە كانى ھاوالتيان ديارى بكات. (شارپ، ۲۰۰۷، ل. ۱۴۵)

يەكېك لەو مافە سىياسىانەى لە دەستورى ولاتان بە تايبەت دەولەتە دېموكراسىيەكان ئاماژەى پچ دەكرېت برىتتە لە مافى پىكھىننى كۆمەلە و رېكخراوہكان بە شىوازىكى ئازاد و دوور لە ھەر ترس و تۇقاندېكى دەسەلاتى دەولەتەوہ. دەستورى عىراق كە (۸۰%)ى خەلكى عىراق بە ھەرىمى كوردستانىشەوہ دەنگيان بۇ داوہ ئاماژە بەو ئازادىيە دەكات. لە دەروازەى دووہى دەستورى عىراق كە تايبەتە بە ماف و ئازادىيەكان، بەشى دووہم/ ئازادىيەكان مادەى (۳۹) لە برگەى يەكەمدا ئاماژە بە ئازادى پىكھىننى كۆمەلە و پارنە

ریکخراوه نیوده ولته تی و کۆمپانیا بیانییه کان کار بکن که ئەم مۆله تهش بۆ سالیکه و ده کریت نوێ بکریته وه. (بریاری ژماره 16 له 2002/10/3)

سه پرپای کهمی ئەزموونی سیاسی و ده ولته تدار هه ریمی کوردستان، به لام ئەم بریاره و یاسایانه تی که له پرله مان ده رچوون تا سالی (2002) به خالیکی گرنگ داده نریت له پرۆسه ی یاسادانه ری له هه ریمی کوردستان. به هۆی ئەو رۆله گه وره یه تی که ریکخراوه کانی کۆمه لگای مه ده نی ده یگنرین له زۆربه ی جومگه کانی ژیا نی کۆمه ل له پیناو به هیزکردنی که لتوری دیموکراسی و مه ده نی، هه روه ها به هۆی ئەوه تی که یاسای ریکخراوه کوردستانیه نا حکومیه کانی هه ریمی کوردستان به ژماره 15 ای سالی (2001) که م و کورتی زۆری تیدا بوو، پرله مانی کوردستان یاسای ریکخراوه نا حکومیه کان له هه ریمی کوردستان به ژماره 15 ای سالی (2011) ده رکرد. ماده ی یه کی ئەم یاسایه به م شپوه یه پیناسه ی ریکخراوی نا حکومی ده کات، ریکخراوی نا حکومی که کۆمه لیک که سی ئاسایی یان مه عنه وی به گوێره ی حوکمه کانی ئەم یاسایه خاوه ن که سایه تییه کی مه عنه ویه و هه ول بۆ جیگه یاندنی ئامانج ده دات، که دابه شکردنی قازانجی تیدانه. گرنگترین ئەو خالانه تی که له م یاسایه دا هه ن، به لام له یاسا کانی پینشو و بوونیا ن نه بوو بریتین له:

ا- به گوێره ی ماده ی یه ک له م یاسایه دا ئاماژه به فرمانگه ی ریکخراوه نا حکومیه کان ده کریت که راسته وخۆ سه ر به سه رۆکابه تی ئەنجومه نی وه زیان ده بیت.

ب- به پینی ماده ی ده یه م له یاسایه دا پینشکه ش کردن بۆ تۆمار کردنی ریکخراو به نووسراویکی فره می ده بیت که تاراسته ی فرمانگه ی ریکخراوه نا حکومیه کان ده کریت. واته ده سه لاته که دراوه ته فرمانگه نه ک وه زیری ناوخۆ.

ج- هه ر به پینی هه مان ماده ی سه ره وه سی که س که ئەهلیه تی یاساییان دروست بیت ده کریت ریکخراویک تۆمار بکن، هه روه ها ده کریت باره گاشیا ن نه بیت که چی له یاسا کانی پینشو و ده بویه شوینی ریکخراوه که واته باره گای تایه تیا ن هه بویه وه ک مه رچیک بۆ پیدانی مۆله ت، که ئەمه ش ئاسانکاری زۆری تیدا کراوه، هه روه ها ریکخراوه کان ده توانن به بی ئەوه تی ئاگاداری وه زیری ناوخۆ بکنه وه یارمه تی دارایی له ده ره وه وه ربگرن که ئازادی زیاتری به خشیوه به ریکخراوه کان. (یاسای ریکخراوه نا حکومیه کان له هه ریمی کوردستان- عیراق، ژماره 1 ی، 2011)

خالیکی هه ره گرنگ که له ماده ی سیزده یه م برگه ی چوار و ماده ی نۆزده له م یاسایه دا هاتوه بریتیه له وه تی ئەم یاسایه له سه ر حکومه تی هه ریمی کوردستان پینوست ده کات پاره ی پینوست له بودجه ی سالانه بۆ یارمه تیدان و هاریکاری کردنی ریکخراوه کان له سه ر بنه مای توانا و پرۆژه و چالاکیان ته رخا ن بکات. جگه له وه ش به گوێره ی ماده ی چوارده له م یاسایه فرمانگه ی ریکخراوه نا حکومیه کان راده سپریت بۆ ئەرکی چاودیریکردنی کار و چالاکی ریکخراوه کان به مه به سته به باشی ئەنجامدانیان له به ر ئەوه تی له به رژه وه ندی گشتی دایه. به تایه ت ئەو ریکخراوانه تی که حکومه ت پشتیوانی داراییان ده کات. هه ر به پینی ئەم ماده یه داها ت و مولکی ریکخراوه کانی نا حکومی له هه موو جوړه باج و ره سمپکی گومرگی ده به خشرین که ییگومان ئەمه ش خالیکی ئەرپینه سه باره ت به هاوکاری و هه ماهه نگی حکومه ت بۆ ریکخراوه کان. (هه مان سه رچاوه)

به و پینه ده کریت بلین ئەگه رچی که م و کورتیش له ناو یاسا کانی تایه ت به کۆمه لگای مه ده نی له هه ریمی کوردستان هه بن به لام هه نگاوی باش نراوه له رووی یاسایه وه. له گه ل ئەوه ش پینوسته زیاتر کار بکریت و ئازادی و ده سه لاتی زیاتر به ریکخراوه کانی کۆمه لگای مه ده نی بدریت له پیناو چه سپاندنی که لتوری دیموکراسی و مه ده نی و یارمه تیدانی حکومه ت له پیناو خزمه ت کردنی به رژه وه ندی گشتی که له کۆتاییدا پینشکه وتنی پرۆسه ی سیاسی لیده که ویته وه.

4- هاوکاری حکومه تی هه ریمی کوردستان بۆ ریکخراوه کانی کۆمه لگای مه ده نی

هاوکاری کردنی حکومه ت بۆ کۆمه لگای مه ده نی له هه موو روویه که وه، جا چ ماده ی بیت یاخود فره هم کردنی زه مینه سازیه کی یاسایی و هه ماهه نگی بیت له گه لیدا، ده بیته هوکاریک بۆ گه شه سه ندنی کۆمه لگای مه ده نی، هاوکات گه شه سه ندن و به هیز بوونی کۆمه لگای مه ده نی له ئەنجامدا پینشکه وتنی کۆمه لگا و ره وتی دیموکراسی له ده که ویته وه. به پرپای ئەتۆنی گیدینز بۆ زال بوون به سه ر کیشه کانی کۆمه لگا پینوسته کۆمه لگایه کی مه ده نی به هیز هه بیت و جگه له وه ش پینوسته ده ولت و کۆمه لگای مه ده نی به شداری بکن له کاره کانی یه کتر و هاوکاری و یارمه تی یه کتر بدن، له هه مان کاتدا هه ر یه کیک بتوانیت ئەوه تی تر کۆنترۆل بکات. (گیدنز، 1378، ص. 189) گیدینز له کتیبی (ریگای سینیهم، نۆژه نکردنه وه ی سۆسیال دیموکراسی) ئاماژه بۆ ئەوه ده کات پینوسته حکومه ت یارمه تی خه لکانی هه ژار و که م ده راهه ت بدات بۆ ئەوه تی بتوانن بۆ خویان له چوارچیه ی ریکخراویکی مه ده نی

به رگری له مافه كانيان بکهن. ئەم يارمه تيدانه له رىگای گروپه بچوک و کۆمه له لۆکاليه كان که په يوه نديه کی پته و له نيوان ئەندامه كانيان ههيه به هۆی بوونی بهرزه وهندی هاوبهش له نيوان ئەندامانه وه زياتر وه لامي ده بپت. (همان منبع، ص 90) له ههريمی کوردستانيش حکومهت تا پاده يهک هاوکارى کۆمه لگای مه دهنى بووه، ئەم هاوکاريه ی حکومهت ی ههريمی کوردستان هه م له رىگای ماددى بووه و هه م له رىگای بوونی هه ماههنگی کارکردن بووه له گه ليدا که بيگومان ئەم جوړه هه ماههنگيه و پيکه وه کارکردنه ده سه لات و کۆمه لگای مه دهنى ده سته کوتى زياترى ده بپت له وهى که به شيوازيکی جيا کاربکهن. ليره دا باس له شيواز و ميکانيزمه كانى يارمه تيدانى حکومهت ی ههريمی کوردستان ده کهين بۆ کۆمه لگای مه دهنى که خو ی له دوو خالى سه ره کی ده بينيته وه که بریتين له :

- 1) هاوکارى دارايی بۆ کۆمه لگای مه دهنى.
- 2) هاوکارى کردن له سه ر بنه ماى پروژه كان.

4_1. هاوکارى دارايی بۆ کۆمه لگای مه دهنى

به پتی تيۆرى ئەتۆنى گيدپنز وهک له باسه كانى پيشتردا ئاماژه مان پيداووه، هاوکارى کردنى کۆمه لگای مه دهنى له لايه ن ده ولته وه هه هۆکارىکی سه ره کيه بۆ به هيزبوون و چالاک بوونی کۆمه لگای مه دهنى و بيگومان بوونی کۆمه لگايه کی مه دهنى چالاک فاکته ريکی بنه پته ده بپت له چه سپاندى ديمۆکراسى و گه شه سه ندنى سياسى له هه ر کۆمه لگايه ک. جگه له وهش کۆمه لگای مه دهنى کارا تاک له سته مى ده سه لات ده پاريزيت و به رگری له مافه كانى ده کات.

هه رچه نده له ياساكانى ژماره 18 ی 1993 و ژماره 15 ی 2001 که له باسه كانى پيشتر ئاماژه مان پيدان به هيج شيويه ک ئاماژه به هاوکارى دارايی حکومهت بۆ ریکخواه كانى نه کراوه، به لأم له گه ل ئەوه شدا تا ده رچوونى ياسای ژماره 15 سالی 2011 حکومهت منحه يه کی تايه تى بۆ ریکخواه كان بريووه وه که ده کريت بلتين جوړيک له ناعه داله تى هه بوو له شيوازی پيدانى منحه ی مانگانه به ریکخواه كان. دواى ده رچوونى ياسای ژماره 15 سالی 2011 به تاشکرا له مادده كانى سيانزده و نۆزده دا هاوووه که پيوسته حکومهت ی ههريمی کوردستان پاره ی پيوسته له بودجه ی سالانه بۆ يارمه تيدان و هاريکارىکردنى ریکخواه كان له سه ر بنه ماى توانا و پروژه و چالاکيه كانيان ته رخان بکات. (ياسای ژماره 1، 2011) که واته هاوکارى حکومهت ی ههريمی کوردستان له لايه نى داراييه وه بۆ ریکخواه كانى کۆمه لگای مه دهنى دواى ده رچوونى ياسای ژماره 15 سالی 2011 به ياسایى بووه، به پتی ئەم ياسايه له سه ر حکومهت پيوسته که له بودجه ی سالانه دا پره پاره يه ک ته رخان بکات بۆ ریکخواه كانى کۆمه لگای مه دهنى، ههروهک له بودجه ی سالانه ی (2013) ئاماژه به وه کراوه که حکومهت ی ههريمی کوردستان بری (10) ميليارد دينار له ميزانيه ی گشتى ته رخان ده کات بۆ هاوکارى کردنى پروژەى ریکخواه ناحکوميه كان له ههريمی کوردستان. (ياسای بودجه، 2013)

ريکخواه كانى کۆمه لگای مه دهنى له پيش دروست بوونی فه رمانگه ی ریکخواه ناحکوميه كان که م بوون به لأم دواى دروست بوونی فه رمانگه ریکخواه کۆمه لگای مه دهنى له ههريمی کوردستانى زۆر دروست بوون. سه ره راي ئەوه ی زۆر ریکخواه له پارتى و يه کيتى نزيک بوون، به لأم ریکخواه ی تريس په يدا بوون که ته نيا له ده ستى ئەو دوو حزبه دا نينه. ئەمانهش کاربگهريان له سه ر پرۆسه ی سياسى و ديمۆکراسى ههريمی کوردستان کردووه. بيگومان يه کيک له هۆکاره سه ره کيه كانى زيادبوونى ئەم ژماره زۆره ی ریکخواهانهش له م ماوه يه دا سه ره راي گۆرانکارى له ياساكان ده گه رپته وه بۆ هاوکارى دارايی حکومهت بۆ ریکخواه كان. دواى برينى بودجه و موچه ی ههريمی کوردستان له لايه ن حکومهت ی ناوه نديه وه له سه ره تاکانى سالی 2014 ههريمی کوردستان تووشى قه يرانىکی دارايی بوو و حکومهت ی ههريم چيتر نه يتوانى پاره ته رخان بکات بۆ پروژه كانى ریکخواه ناحکوميه كان، ئەمهش جوړه کيشه يه کی بۆيان دروست کردووه.

4_2. هاوکارى و هه ماههنگى کردن له سه ر بنه ماى پروژه كان

هاوکارى حکومهت ی ههريمی کوردستان بۆ ریکخواه كانى ناحکومى ناپيت ته نها خو ی له پيدانى منحه و ته رخان کردنى پاره له ميزانيه ی گشتى بگريته وه، به لکو ئەم هاوکاريه ده بپت له سه ر بنه ماى ئەو پروژانه پت که ریکخواه كان پيشيازى ده کهن. کاتيک حکومهت پاره ته رخان ده کات بۆ پروژه ی ریکخواه كان ته نها ئەوه نيه که هه ر ریکخواه يک داواى کرد پتی بدریت، به لکو ده بپت به پتی ياسای ژماره 1 سالی 2011 ریکخواه كانى ناحکومى فه رمانگه له سه ر بنه ماى پيداويستى هه ر وه زاره تیک له وه زاره ته كانى حکومهت ی ههريمی کوردستان پت، بۆ نمونه له وه زاره تى په روه رده چ سيکته ريک گرنگه ياخود له وه زاره تى ته ندروستى چ

سېكتەرېك و هتد پارهيان بۇ تهرخان بكات. بهو پييه فه رمانگه ده بېت هه لستېت به راگه ياندى سېكته رهره كانى كار كردن تايهت به ئەولويه تى حكومهت بۇ ئەوهى رېكخراوه كان له سهر ئەم بنه مايه هه لسن به پيشكەش كردنى پرؤژه كانيان. ههروهه ها حكومهت ده بېت دهره فته تى يه كسان بۇ هه موو رېكخراوه كان بروخسېنېت و جياوازيه كه ده بېت له سهر بنه ماي ئەو پرؤژانه بېت كه رېكخراوه كان پيشكەشى ده كەن. كه واته ئەولويه تى له سهر پيداويستى حكومهت به بۇ ئەوهى جهوهه رى شه راکهت و هه ماهه نگی دروست بېت له نيوان حكومهت و رېكخراوه كان.

جگه له هاوكارى ماددى حكومهتى هه رېمى كوردستان ده بېت ناوى رېكخراوه كان تۆمار بكات و له رووى ياساييه وهش كاتېك كه به ئەركه كانيان هه لده ستن له رووى مافه كانى مروف و كارى رېكخراوه يى كه له يه كېك له ده زگا حكوميه كان ئاسته نك و كيشه يان بۇ دروست بكرېت حكومهت ده بېت داكوكيان لڭ بكات و گرفته كانيان بۇ چاره سهر بكات. رهنك هه ماهه نگی نيوان رېكخراوه كانى كۆمه لگاي مه ده نى و حكومهت زياتر له و پهمانامه ي كه له نيوان ده سه لاته گشتيه كانى ياسادانان و جېبه جېكردن له گه ل رېكخراوه نا حكوميه كانى هه رېمى كوردستان ئيمزا كراوه دهر بكه وېت به ناوى (په يمانى هاوبه شى و گه شه پيدان) كه له خولى سيبه مى په رله مانى كوردستان په سه نكرا. ئامانجى گشتى له به ستنى ئەم په يمانامه يه ههروهك تيدا ها تووه برېتبه له جه خت كرده وه له هه موو لايه نه كان پيكه وه به شيويه يه كى كارا و به هاوبه شى كار بكن به مه به ستنى پته وكردنى ديمؤكراسى و كۆمه لگاي مه ده نى و سه قامگيرى كۆمه لايه تى و فه رمانزه واى باش له پيناو به رزه وه ندى هه رېمى كوردستان، كۆمه لگا و هاو لاتيان. (په يمانى هاوبه شى و گه شه پيدان، www.krgngo.org)

چهنه خا لىكى گرنك له و په يمانه ئامازه ي پيكراوه ئەو يش جه خت كرده وه له سهر ئەولويه تى هاوكارى و هه ماهه نگی نيوان رېكخراوه نا حكوميه كان له گه ل ده سه لاته گشتيه كان ههروهه ها گه ره تى كردنى پاراستنى سه ره به خو يى رېكخراوه نا حكوميه كان ته نانه ت هه گه ر پشتيوانى دارايش له ده سه لاته گشتيه كان وه رېگرن. له و په يمانه مافى رېكخراوه نا حكوميه كان له ئەنجامدانى چالاكيه كانى داكوكى كردن له به رامبه ر ده سه لاته گشتيه كان جه ختى لڭ ده كرى ته وه ههروهه ها به شدارى رېكخراوه نا حكوميه كان له گه شه پيدانى كۆمه لگايه كى ديمؤكراتيك به ههنه ده زانرېت. (هه مان سه رچاوه) به و پييه هاوكارى و هه ماهه نگی نيوان رېكخراوه كانى كۆمه لگاي مه ده نى و حكومهتى هه رېمى كوردستان يه كجار گرنك كه كار يگه رى ئىجابى له سهر گه شه كردنى ديمؤكراسى كۆمه لگاي كوردى ده بېت.

5_ كۆمه لگاي مه ده نى له نيوان ديالوگ يان دزايه تى له گه ل ده سه لات

ديالوگ له پانتايى گشتى وهك چۆن له تيؤرييه كه ي يورگن ها برماسدا ها تووه به توخمى كى بنه ره تى داده نرېت بۇ ده رباز بوون له و قه يرانانه ي كه له كۆمه لگاي سه رمايه دارى رؤژئاوا هه يه. ها برماس كاتېك كه باس له كردارى گه ياندىن كارى (Communicative Action) ده كات، ديالوگى ره خنه ئاميز به جهوهه رى ئەم تيؤرييه ي داده نېت به جورېك كه تاكه كانى كۆمه لگا له پيناو چاره سه ر كردنى كيشه و گرفته كانيان ده بېت بكه ونه ديالوگى كى ره خنه گرانه وه. ئەم گف توگۆيه هه م له نيوان تاكه كان خو يان و هه م له نيوان تاكه كان و ده ولت رووده ات كه ده بېت دوور بېت له هه ر جوره ده ستپوه ردا ئىكى ده سه لاته وه.

گرېمانه ي سه ره كى ها برماس برېتبه له وهى كه وا گف توگۆي ديمؤكراتيك له كۆمه لگا سه باره ت كيشه و گرفته كان خودموختارى به شدار بووان زياتر ده كات به و مانايه ي كه سه ره به خو يى زؤرتى فه راهه م ده كات بۇ ئەوهى سه باره ت به گرفته كان بگه نه كۆ ده نكېه ك. به و پييه ديمؤكراسى گف توگۆي ده توانېت كارايى و توانايى هاو لاتيان سه باره ت به ره خنه گرتن له خود و ئەوانىتر زؤرتى بكات، ئەمه ده بېتبه هو ي ئەوهى كه پرسه كانى كۆمه لگا به رىگايه كى ئاشتى و ديالوگ ئاميز و دوور له هه ر توندوتيزيه ك چاره سه ر بكرېن. (عالم، پاشا كاسين، 1390، ص 106) سه ره راي بوونى چهنده ها كه م و كورتى له سيستمه و به دامه زراوه يى نه بوونى دامه زراوه فه رميه كانى هه رېمى كوردستان ده بېت زمينه بۇ ئەم جوره ديالوگ له نيوان كۆمه لگاي مه ده نى و حكومهت بروخسېت. لېردها به پيويستى ده زانين كه باس له چهنه بابه تېك بكه ين كه به شيويه يه كى گشتى هه ولى به قه رار كردنى ديالوگ له نيوان رېكخراوه كانى كۆمه لگاي مه ده نى و ده سه لات نيشان ده ات:

5_1_ فه رمانگه ي رېكخراوه نا حكوميه كان

دروست كردنى فه رمانگه ي رېكخراوه نا حكوميه كان كه راسته وخۆ سهر به سه روكايه تى ديوانى ئەنجومه نى وه زيرانه هه ر خو ي له خو يدا زمينه سازيه كه بۇ هاوكارى و هه ماهه نگی نيوان ده سه لات و رېكخراوه كانى كۆمه لگاي مه ده نى. له برگه ي دوومه ستراتيژى

کارکردنی تاییهت به فرمانگه ی ریکخراوه ناحکومیه کان دا هاتوو که فرمانگه ههول ده دات له رینگه ی جیه جیکردنی یاسای تاییهت به ریکخراوه ناحکومیه کان مه وادی نیوان حکومهت و ریکخراوه کان کهم بکاته وه و ریکخراوه کان بکات به شه ریکی راسته قینه ی حکومهت و به شداریان پخ بکات له ته و اوکردنی ته و پرؤژانه ی که حکومهتی ههریمی کوردستان سه ری ناپه ررؤیت. ههروه ها له برگه ی پینجه م هاتوو که فرمانگه ی ریکخراوه ناحکومیه کان کارده کات له پینا و ته وه ی که په یوه ندی نیوان وه زارهت و دامه زراوه کانی حکومهت له گه ل ته و ریکخراوه ناحکومیانه ی که له بواری ته و اندا کارده کهن پتهوتر بکات به ئاراسته ی کاری پیکه وه یی. (<http://krgngo.org>)

که واته ده رده که ویت که فرمانگه ی ریکخراوه کان وه ک پردی په یوه ندی نیوان ریکخراوه کان و ده سه لات کار ده کات بۆ ته وه ی به باشترین شیواز بتوانریت کار له و پرؤژانه بکه ن که به رزه وه ندی کومه لگا و تاکه کانی کومه لگای تیدایه. له یاسای ژماره ای سالی 2011 تاییهت ریکخراوه ناحکومیه کانی ههریمی کوردستاندا هاتوو که فرمانگه بۆ هه یه لپرسینه وه بکات له ریکخراوه کان ته گهر بیت و دژی حوکمه کانی ته م یاسایه کاری کرد ههروه ها سه ره پهرشتی و چاودیری به سه ر ته و پرؤژانه ده کات که ریکخراوه کان ته نجامی ده دن به هاوکاری ماددی حکومه ته وه. (یاسای ژماره 15، 2011) که واته فرمانگه ی ریکخراوه ناحکومیه کان رینگا خۆش ده کات بۆ ته و دیالوگه ی نیوان ده سه لات و ریکخراوه کان سه بارهت به پرؤژه هاوبه شه کانیان. هه ر چه ند له بهر هۆکاره کانی جورا جو ر ته و فرمانگه یه له ته رکه کانی وه کو پیویست سه رکه وتوو نه بووه.

2-0_ دیالوگ له سه ر بنه مای ئامانجی پرؤژه کان

ههروه ک له یاسای ژماره ای سالی 2011 دا هاتوو که حکومهتی ههریمی کوردستان له سه ر بنه مای پرؤژه پاره ته رخا ن ده کات بۆ ریکخراوه کانی کومه لگای مه دهنی و ته و پرؤژانه ش به گویره ی پیویستی حکومه ته. فرمانگه ی ریکخراوه کان ده بیت به هه ماهه نگی و گفتوگو له گه ل حکومهت تاوتوئ ته و سیکته رانه بکات که وا پیویستی حکومه ته و له به رزه وه ندی چینیکی به رفراوانی کومه لگا بیت، دوای ته وه فرمانگه ته و سیکته رانه رابگه ییت بۆ ریکخراوه کان تا کو ته و ریکخراوانه به گویره ی تاییه تمه ندیان له و سیکته رانه پرؤژه کانیان پیشکه ش بکه ن. له سه ر بنه مای ته م دیالوگ و لیکتیگه یشتنه ی حکومهت و ریکخراوه کان، فرمانگه ی ریکخراوه ناحکومیه کان ده بیت هه لستیت به پاره دارکردنی ته و ریکخراوانه، جگه له وه ش له ته نجامدانی پرؤژه کان چاودیریان بکات. که واته حکومهت له سه ر بنه مای ئامانجی ته و پرؤژانه ی که ریکخراوه کان ته نجامی ده دن، ده بیت پاره یان بۆ ته رخا ن بکات.

3-0_ سه تته ره کانی سه ر به وه زارهتی رۆشنیری و لاوان

به شیوه یه کی گشتی چوار جو ر ناوه ندی چالاک ی سه ر به وه زارهتی رۆشنیری و لاوان هه ن که بریتین له (سه نته ر، تیپ، گروپ و گه له ری). هه ره یه کی که له مانه چالاکیه ک به رپوه ده بات، تیپ، گروپ و گه له ری له لایه ن وه زارهتی رۆشنیری وه مۆله تی کارکردنیان پیده دریت، به لام هه رچی سه نته ره ته و وه زارهتی ناو خۆ مۆله تی کارکردنیان پیده دات. جگه له مۆله تی پیدان حکومه تی ههریمی کوردستان هاوکاری داراییش پیشکه ش به م سه نته ر و گروپانه ده کات تا کو بتوان کاره کانیان ته نجام بدن. هه ماهه نگیان له گه ل حکومهت له سه ر بنه مای ته و چالاکیه یه که ته نجامی ده دن، واته ههروه ک ریکخراوه کان ته و چالاکیه ی که هه یه به هه ماهه نگی و گفتوگو له گه ل حکومهت ریک ده خه ن ته و کاته حکومهت پاره یان پیده دات. بۆ نمونه له یادیکی وه ک ای بازار که سالرؤژی راپه رینی شاری هه ولیره سه نته ر و گروپه کان به هه ماهه نگی له گه ل حکومهت چه ند جار ته م یاده یان کردووته وه.

ته نجام

تیورییه کانی مارکسیستی ته مه ده خه نه روو که کومه لگای مه دهنی ده بیت له دژی ده ولت بیت، ته و فکره ش تا راده یه ک له ناو بیروبوچوونی زۆر له رۆشنیرییه کانی ههریمی کوردستان هه یه، به لام ته م توئزینیه وه یه به پیچه وانیه ی ته وان له ژیر کاریگه ری تیورییه کانی ئانتونی گیدپنز و هابرماس ته و فکره سه بارهت به کومه لگای مه دهنی ره فز ده کاته وه و به ته م به ره نه نجامه گه یشتوو که کومه لگای مه دهنی و ده ولت ده توانن بۆ چاره سه ر کردنی کیشه کان له ناو کومه لگا هاوکاری، یارمه تی و چاودیری کاره کانی یه کتر بکه ن. هه ره چه نده ته و ریکخراوه مه دهنیه ی که وا له کوردستان هه ن به شیکی زۆریان سه ر به پاره ته سیاسیه کان، به لام چونکه له کوردستان فره حزبی هه یه و هیچ حزبی که به ته نیا ناتوانیت ده سه لاتی به سه ر هه موو ته و ریکخراوانه ی کومه لگای مه دهنیدا فره ز بکات بۆیه ته مه ش وای کردوو که حیزبه کانی تریش له ناو ههریمی کوردستان پیگه یان به هیز بیت و هیچ حیزبی که به ته نیا

نه توائت كه دهسه لاتی به سهر هه موو حكومه تی هه ریمی كوردستان هه بیته و كرانه وهی فه زایی سیاسی له هه ریمی كوردستان زیاتر بیته. سهره رای و هه وهش نایته كه كار و ئهركه كانی كۆمه لگای مه ده نی له چوارچۆیهی دژایه تی كردنی حكومهت بچوك كورت بكریته وه، كۆمه لگای مه ده نی له چه ندی ن بواری جیاواز و جۆراوچۆر رۆل ده گێریت. به و مانایه ی كه كۆمه لگای مه ده نی له گه لپك په هه ندی جیاوازی وهك سیاسی، كۆمه لایه تی، ئابوو ری و هۆشیاری كۆمه لگا چالاکی ده كات، بۆیه هاوكاری و هه ما ههنگی حكومهت له گه ل كۆمه لگای مه ده نی گرنگی زۆری هه یه. حكومه تی هه ریمی كوردستانیش تا پاده یهك هاوكاری كۆمه لگای مه ده نی له ریگای پیدانی منحه یا خود دا بین كردنی پاره له میزانیه ی گشتی بۆ ئه نجامدانی پرۆژه كانیان كردوو ه. هه روه ها هه ولشیدا وه كه هه ما ههنگی له گه لپان هه بیته به تایبهت له ریگای دامه زرانندی فه رمانگه ی ریکخراوه نا حكومیه كان كه وهك پردیكی په یوه ندی له نیوان حكومهت و كۆمه لگای مه ده نی كار بكات، به لاهم قهیرانی سیاسی و دارایی هه ریمی كوردستان له سالی 2014 كار یگه ری نیکه تی شی له سهر ئاستی گه شه سه ندن و چالاکی كۆمه لگای مه ده نی له هه ریمی كوردستان كردوو ه، چونكه حكومه تی هه ریمی كوردستان وهكو پپو بیست نه ی توائیوه میزانیه ی تایبهت بۆ ریکخراوه كانی كۆمه لگای مه ده نی ته رخا ن بكات و یارمه تی ان بدات تاكو پرۆژه كانیان ئه نجام به دن.

ناوی سه رچا وه كان

أ_ كوردی

1. ئانتونی گیدنز، ئاسۆ جیهانیه كان، و. عه تا جه مالی، هه ولیر، چاپخانه ی هاوسهر، 2009.
2. جین شارپ، له دیکتاتوریه وه بۆ دیموکراسی، و. كارزان محمه د، مه كته بی بیر و هۆشیاری (ی.ن.ك)، سلیمانی، 2007.
3. دامه زرا وه ی میه ن، كۆمه لگای مه ده نی؛ هه زیکتی نو، و. كۆسار فه تاخی، هه ولیر، چاپخانه ی وه زاره تی په روه ره، 2006.
4. سه لیم په ترۆس ئه لپاس، سامی زوبه یده، په وشو كۆمه لگای مه ده نی له كوردستان و عێراقدا، و. دیدار ئه بو زید، هه ولیر، چاپخانه ی هه شی، 2012.
5. ستراتیژی كار كردن، فه رمانگه ی ریکخراوه نا حكومیه كان، وه رگه را وه له <http://krgngo.org/files/articles/270113122146.pdf>، ریکه وه تی سه ردان، 2017/3/2.
6. صالح عمر عیسی، "كار یگه ری كۆمه لگای مه ده نی له سه ر په وشو سیاسی هه ریمی كوردستانی كوردستان"، گۆفاری القانون و السیاسه، كۆلیژی یاسا و رامباری، زانكۆ سه لحه دین، ژماره 10 ی سالی 2011.

ب_ یاساكان و برباره كان

7. یاسای كۆمه له و ریکخراوه كانی هه ریمی كوردستان _ عێراق، ژماره (18) ی، سالی 1993.
8. یاسای ریکخراوه كوردستانییه غه بره حكومیه كانی هه ریمی كوردستان _ عێراق، ژماره 10، سالی 2001.
9. دستوری عێراق، ماده ی 39، سالی 2000.
10. یاسای ریکخراوه نا حكومیه كانی هه ریمی كوردستان _ عێراق، ژماره (1) ی، سالی 2011.
11. یاسای ئه نجومه نی گشتی راژه له هه ریمی كوردستان _ عێراق، ماده ی 2، ژماره (7) ی سالی 2011.
12. یاسای بودجه ی سالی 2013 په رله مانی عێراق.
13. بریاری كار كردنی هاو لاتیان له ریکخراوه ئیو ده لته تی و بیانییه غه بره حكومیه كان، ژماره (116) ی په رله مانی كوردستان، 2002/10/3.
14. بریاری ژماره (1) ی، ماده ی 17، په رله مانی كوردستان، سالی 2011.

ب_ ئینگلیزی

15. Egbert Harmsen, Islam, Civil Society and Social Work, Leiden, Amsterdam University Press, 2008.
16. John S. Dryzek (ed), Political Theory, New York, Oxford University Press, 2006.
17. Giddens Defends Third-way politics, Available in <https://www.timeshighereducation.com>, visiting day, 25/6/2017.

ج_ فارسی

18. آنتونی گیدنز، راه سوم؛ بازسازی سوسیال دموکراسی، ترجمه منوچهر صبوری کاشانی، تهران، شیرازه، 1378.
19. امیل دورکیم، دهرباره ی تقسیم کار اجتماعی، ترجمه باقر پرهام، تهران، کتابسرای بابل، 1369.
20. حسینعلی نودری، بازخوانی هابرماس، تهران، نشر چشمه، 1381، ج 2.
21. حسین مسعود نیا و دیگران، "نقش رسانه های الکترونیکی در میزان آگاهی سیاسی دانشجویان"، پژوهشهای سیاسی، شماره 4، تابستان 1391.
22. عبدالرحمن عالم، علی پورپاشا کاسین، "دموکراسی گفتگوگویی هابرماس: رابطه یا نسبت عاملها"، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره 41، شماره 1، بهار 1390.
23. علیرضا سمیعی اصفهانی، سجاد میرالی، دموکراسی رایزنانه؛ جنبشهای اجتماعی و حوزه عمومی جهانی، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره 24، شماره 2، تابستان 1393.
24. قاسم کرسیان، "یورگن هابرماس"، برگرفته از <http://www.pajohe.com>، 2017/6/20.

25. محمدجعفر جوادى ارجمند، محمد اکرم عارفی، " نقش گروههای سنتی و مدرن در شکل بندی قدرت در افغانستان"، فصلنامه سیاست، دانشکده حقوق ق علوم سیاسی، دوره ۴۳، شماره ۱۸، بهار ۱۳۹۲
26. منصور انصاری، دموکراسی گفتگویی، تهران، نشر مرکز، ۱۳۸۴.
27. محمود کریمی، آنتونی گیدنز و راه سوم، روزنامه رسالت، شماره ۶۹۵۸، ۱۳ آوریل ۲۰۱۰.

ملخص

ان النظرة السائدة لدى الرأي العام في إقليم كردستان بخصوص المجتمع المدني تكمن في معاداة الدولة، وهي واقعة تحت تأثير الأفكار الماركسية. لقد اعتقد كارل ماركس بان الدولة بصورة عامة تقع تحت سيطرة الطبقة الرأسمالية للمجتمع، التي تستغل الطبقة الفقيرة (العاملة) للمجتمع؛ ولذلك يجب أن تنتهي الدولة في نهاية المطاف. ولكن في هذا البحث نحاول الاستفادة من نظريات عالمين معاصرين: يورغن هابرماس و أنتوني غيدنز، بشكل يجيز لكل من المجتمع المدني و الدولة أن يراقبان بعضهما وكذلك يتعاونان ويتحاوران مع بعضهما، لكي يتمكن المجتمع في إقليم كردستان أن يتطور في جميع المجالات.

Analysis of Civil Society in Iraqi Kurdistan Region Pertaining to Habermas and Anthony Giddens Theories

Abstract

In Kurdistan region, the public opinion's predominant view in regards to the civil society is to antagonize the government. This is owing to the impacts of Marxism thoughts as Karel Marx believed that the government is under the control of the Bourgeoisie class who exploits the poor class in the society. Hence, at the end, the government has to be abolished. This research employs the theories of two contemporary scientists: Jürgen Habermas and Anthony Giddens in a context that both the civil society and government could oversee each other and collaborate to have constructive dialogues to allow Kurdish society to develop multilaterally.